

SZŰZ HAVA

Az Oroszlán havának tomboló Nap-tüze tövét szakítja a növények javának; megszűnik növekedésük, a látványos tér-idő szerveződés. Bertalan augusztus 24-i ünnepe táján lecsupaszul, „börtelenné” válik a határ. Bertalan középkori ábrázolásain saját (vándor)botra akasztott, megnyúzott bőrét viszi a vállán – e hasonlóság (a fosztóképző: -talan, -telen) okán nevezhetjük a határt is „börtelennek”; ekkor a természet is leveti a külsőséget, az ember megszabadul a világ hívságaitól s elhagyja mindazt, ami a felszínhez köti. A szűz rendszerezésének, a rendeződésnek ideje érkezik, a földek egymás mellé sorakozó barázdáinak ideje, a bevetetlen szántóföldé.

Az élet, amelynek eddig virága, törzse, töve adatott, nem szűnik meg: magba, gumóba sűrűsödve, alig-moccanó, „tétlen” erőként létezik tovább. A „bent” nyitja kapuját ilyenkor – a „kinti” egybefüggő megannyi részre esik szét.

Szeptember 8-án, Kisasszonykor, Mária születésének hajnalán „pengeélű”, hideg fénnel kel föl a Nap; az esztendő körének változásrendjében most először haláláról ad hírt az „Áldott”, a mindenek teremtő, növelő, érlelő, lebontó hatalma; az elmúlás belesajog a földi világba, az ember lelkében is fészke támad – most jobban, mint a sötét, ködös alig-fényű novemberben; de a régiek hitében a halálra készülő az imádságos lelkűnek, a böjttel, virrasztással, zarándoklattal ünneplőnek, aki a fárasztó nyári munkák után maradék erejét és testi vágyait „elúzi”, megmutatja „Mária bölcsőjét”, a Szűzet, aki majd a karácsonyi napfordulón újra világra szüli őt, mindnyájunk Fény-Krisztusát. A Nap, aki halni készül – majdani születését hirdeti.

Az esztendő körének Szűz hava az ember öregkorával rokon: a testi vágyak már messze maradnak, az emberéletnek töve szakad; az öreg ételből, ételből, ruhából már kevéssel is beéri, „nyelveken tud szólni” – megért, s megérteti magát.

Augusztus 24. Bertalan

(A 12 apostol egyike, az „igaz izraelita”, akit az Úr a fügefafa alatt látott meg.)

Neve a négy apostolnévsorban Fülöppel együtt jelenik meg, mint Bertalan (Mk.3,18; Mt.10,3; Lk.6,14; ApCsel.1,13); azonban János evangéliumában (szintén Fülöppel együtt) Natánael néven szerepel (Jn.1,45-50) – a kettős nevek használata gyakori volt azokban az időkben; a hagyomány Bertalant és Natánaelt egy személyként kezeli. Apokrif iratok tudósítása szerint Bertalan először Itáliában, majd Örményországban hirdette az evangéliumot. Örményországban Krisztus vértanúja lett: megnyúzták, majd lefejezték. Michelangelo ábrázolásán (a Sixtusi kápolnában) az Utolsó ítéletben Bertalan egyik kezében kést, a másikban a tulajdon bőrét tartja. (A legenda úgy tartja, hogy Michelangelo erre a bőrre önarcképét festette meg.)

Bertalan képe a Szent Koronán (az alsó Pantokrátor) mögött szinte teljes takarásban van; (...).

A középkori naptárakban a IX. század óta június 24-én vagy augusztus 25-én említik Bertalan ünnepét. A római naptárba 1568-ban vették fel, augusztus 24-re.

Legendája szerint indiai pogány királyok nemzetségéből származik. Jézus hírét hallva „jöve zsidóságban”, s Jézus tanítványa lesz. A Szentlélek eljövetele után visszament Indiába, ahol Astaroth templomában tüzes láncokkal kötözte meg a bálványt. E legendája szerint Örményországba – ment. Itt talált egy templomot, amelyben gyógyító bálvány volt; a bálvány beszélt és minden hozzá folyamodó betegnek gyógyulást ígért. Rengeteg beteg volt ott, és

áldozatot akartak bemutatni a bálvány előtt. A megátalkodott pogányoknak fekete szerecsen képében mutatja meg régi isteneiket, kinek szeméből szikrák jönnek, torkából kénköves lángok, kezei izzó láncokkal hátrakötve. A bálvány egyszerre felkiáltott: „Ti szegények, hagyjátok az áldozatot, és ne ajánljátok fel nekem, nehogy az én szenvedésemből is részt kapjatok, mivel Bertalan láncra megkötöz engem!”, s e szavak után ezer darabra tört. Az apostol pedig imádságával meggyógyította az összes jelenlévő beteget. Útja közben elért Polinius királyhoz is, akinek a leánya lelki beteg volt. Meggyógyította, majd hirdette a királynak az evangéliumot, úgyszólván az megtért, egész házanépével együtt megkeresztelkedett, sőt később püspöki tisztséget is viselt az Egyházban. Meghallotta ezt Asztragesz király, Polinius testvére, és haragosan elfogatta Bertalant. Ezekkel a szavakkal támadt rá: „Te vagy az, aki megtevesztette a testvéremet?” Isten embere így válaszolt: „Én nem megtevesztettem, hanem megtérítettem!” Akkor a király esküvel fogadta, hogy kényszeríteni fogja, áldozzon Baldach bálványának. Bertalan azonban így tagadta meg a parancsot: „Én megkötöztem a te istenedet; ha te megteszed ugyanezt az én Istenemmel, akkor teljesítem parancsodat. Ha nem, akkor összetöröm Baldach képét.” Nem sokkal ezután jött egy hírnök, és jelentette, hogy Baldach képe összetörve fekszik a templomában. Erre a király megszaggatta a ruháját, Bertalant megvesszőztette, majd megparancsolta, hogy nyúzzák meg. Mikor megtörtént, keresztre feszítették, majd lefejezték. Miután meghalt, hogy végleg megszabaduljanak az apostoltól, koporsóba zárták a testét, majd négy másik vértanú koporsójával együtt a tengerre tették, hogy a víz sodorja el őket. A különös flottilla Lipari szigetén ért partot – szól a legenda.

Bertalan apostol ereklyéi a 6. században kerültek Lipari szigetére. 938-ban III. Ottó császár Beneventóból Rómába vitette az ereklyéket, ahol a Tiberis szigetén templomot épített az apostol tiszteletére. (E szigeten a pogány Rómában a gyógyítás istenségének, Asclepiusnak szentélye állott – a keresztény Rómában pedig Bertalan lett a gyógyítások égi pártfogója.) Az apostol koponyáját 1238 óta a frankfurti dómban őrzik.

Bertalannak sem ruhája, sem lábbelije húsz esztendeig meg nem szennyesedett. Isten angyalai kísérték útjain, akik sem éhezni, sem fáradni nem hagyták; mindent tudott, minden nyelven beszélt.

Hazánkban a Bertalan-templomok ünnepe, az oltalmába ajánlott faluk búcsúja egyben a változás, az őszi köszöntése is. A betakarítás, a hálaadás, a szántás-vetés előkészítése, a segélykérés, az oltalomkeresés és a szüret-kezdet is erre az időszakra esik. A pécsi „szent Bertalan-szőlőben” a Bertalan kápolnához vezető meredek utat „Jézus útjának” nevezik. Hosszú időn át remete tanyázott a szőlő mellett, hogy jó termésért imádkozzon. A kápolna búcsújára a környező falvak népe is eljön. A búcsú miséjét multság követi. Petőmihály-falván a szőlőhegyen, útkereszteződésnél épült a Bertalan-kápolna. Búcsúja messze-híres. Bertalan a szőlők egyik védőszentje. Régen a szőlőt dézsmáló madarak ellen napján kezdtek el kerepelni. Ilyenkor „fogytán már a bor; Jakab kobakjában elvitte; most azonban Bertalan a késével szőlőfürtök lemetszésére, új bor szűrésére készülődik” – tartották a régiek. A karcagiak szerint, amilyen Bertalan napja, olyan lesz majd az őszi. Zivatara sok jeget és korai havat jelent. Émetprónán napján kezdik az őszi szántást. E napon történik az új süttetből való úrvacsora Torockón; nagy ünnepélyességgel, vígságokkal. Lesenceném-falu népe hitében: ha ilyenkor esik az eső, jó káposztatermés várható. Bertalan ugyanis közébe dobálja a kezében hordott fejét. A privigyei szlovákok szerint gyógyít az e napon köpült vaj. Az e napon köpült vajból Göcsejben egy kanálnyi a vetőbúza közé tesznek, hogy „csömölyös”, törmelékes ne legyen; a lencsét megdörzsölik vele, hogy távol maradjanak a zsiszikek. A szlovénok Bertalankor gyógyító füveket szednek a hegyekben, s táncolva indulnak vissza a faluba. Országszerte azt tartják, hogy ilyenkor ér véget a kánikula, a kígyók a földben keresnek menedéket, csak az a kígyó marad a kocsicsapásban, hogy ott majd széttapossák, amelyik embert mart meg. A privigyeiek Bertalan napjától már nem fürödnek a patakban, mert a „kígyó már belevizelt”.

Bertalan névünnepe kapcsán meg kell jegyezzük, hogy hazánkba/nyelvünkbe az „idegen” nevek sok esetben „hazatérnek”, otthonra találnak – értelmük adódik (ld. Sebestyén, Erzsébet). Mindazon szavakat, melyek (bárhonnan veszik is eredetüket) nyelvünkbe szervülnek, ott meggyökerezve rokonszavak közé fogadott „családtagként” élnek tovább, joggal tekinthetjük nyelvünk élő tagjainak, szerves részének (Karácsony Sándor meglátásait továbbgondolva a „honnan származik?” nem túl sokat ígérő kérdésével szemben a „hová, s hogyan épül be?” kérdés vizsgálatát tartjuk gyümölcsözőnek nyelvünk megismerésének mélyítése szempontjából).

Dunántúlon gyakori vezetéknev a „Birtalan”.

Augusztus 29. Nyakavágó János

(Keresztelő Szent János „nyakavágásának”, vértanúságának feltételezett emléknapja.)

„Heródes ugyanis elfogatta Jánost, megkötözte és börtönbe vetette Heródiás miatt, aki testvérének, Fülöpnek volt a felesége. János ugyanis azt mondta neki: »Nincs megengedve neked, hogy ő a tiéd legyen.« Meg akarta őt ölni, de félt a néptől, mert prófétának tartották őt.

Amikor Heródesnek születésnapja volt, Heródiás lánya kiállt középre és táncolt. Tetszett ez Heródesnek, ezért esküvel megígérte, hogy megadja neki, bármit kér is tőle. Mivel az anyja már előre kioktatta, így szólt: »Add ide nekem egy tálon Keresztelő János fejét.« A király elszomorodott, de az eskü és az asztalnál ülők miatt megparancsolta, hogy adják oda neki. Elküldött és lefejeztette Jánost a börtönben. A fejét odavitték egy tálon és átadták a lánynak, az meg odavitte anyjának. A tanítványai pedig fogták a holttestet és eltemették őt, aztán elmentek és hírül vitték Jézusnak.” (Mt.14,3,12)

Keresztelő János halálát az Érdy-kódex így adja elő: „Mikoron az hóhér az temlecben ment vóna, szent János Babtista térdén állván, kezei, szemei fölemelvén, nagy hálaadással és édes szívvel, lélekkel, nagy felszóval mondá: óh én édes teremtő Istenem, teneköd ajánlom az én lelkömet. És lehajtá nyakát, mint az ártatlan bárány, és az hóhér elvágá nyakát.” (A történet fölbukkan protestáns bibliai epikánkban is: Erdéli Máté: Az Szent János Baptistának feje vételéről való szép ének (1560). Későbbi feldolgozása a lőcsei kollégium 1691-ben előadott jezsuita iskoladrámája: Vox abbreviata sive S. Joannes Baptista iussu Herodis regis capite munitra. Azaz: Rövidre fogott szó, vagyis Heródes király parancsára Keresztelő Szent János fővétele.)

Legendája szerint amikor a hóhér tömlöcében fölkereste, az Úristenhez fohászzkodott, s szelíden hajtotta nyakát a tőkére. Fejét a középkorban vagy kifaragták, vagy tál fenekére festették: érintése fejfájást gyógyított. A régi embert azt tartotta, hogy ünnepén nem tanácsos szabni, varrni. Fővétele napján nem jó tálból enni, csak lábasból (A hóhér tálba csorgatta János véré, s azon vitte a fejét az úrnő elé). A ruszinok nem esznek semmit e napon, aminek feje adatott; böjt a görögkatolikusoknál, csak gyümölcsöt, dinnyét esznek, kést nem használnak. A káposztafejekre ütögetnek a németprónaiak: „Nyakavágó János könyörögj, hogy a káposztának szép feje legyen!”

A mohácsi vész Nyakavágó szent János napján szakadt a nemzetre. A csatában részt vevő Perényi Ferenc váradi püspök fejét a törökök levágták és budára vitték Szulejmán szultánnak. Az egybeeséseket már a kortársak is baljós jelnek tekintették, az utókor pedig éppen ezért mély gyászban ülte meg e napot (a mohácsi csatavesztést a nap liturgiájába a római egyház is beépítette). Az sem kizárt azonban, hogy Szulejmán szándékosan választotta a fejvesztett szent keresztényekre nézve baljós emléknapját a döntő csaták megvívásának időpontjául. Hiszen hadjáratait is mindig ugyanaznap, birodalma egykori, keresztény patrónusának, Szent Györgynek a neve napján indította Magyarország ellen.

Mohácson Nyakavágó János fogadalmi ünnep. A helybeliek szerint, ahogyan Heródes János fejét vétette, úgy vette a török nemzetünk, s királyunk fejét. A mohácsi temetőkápolna alapításának ideje: 1859; az abszolutizmus kora.

SZEPTEMBER, SZENT MIHÁLY HAVA

Szeptember 8. Kisasszony

(Olykor Kisboldogasszony; Szűz Mária születésének napja.)

Már a XI. században számontartott ünnep, később Máriaradna búcsújáró napja. Az ünnep hajnalán a hajdani búcsúsok a templom melletti magaslaton az ilyenkor különösen tiszta fénnel kelő Napnak „gyónták meg” bűneiket – azonban ezesetben nem tételes gyónásról volt szó: a tiszta fénnel („Én vagyok a világ világossága...” Jn.8,12) szembesülve az ember a vétkei által bemocskolt lelke okán nemcsak ismerve, hanem elismerve gyarlóságát: elszégyellte magát. Hite szerint őszinte megbánása az Úr bocsánatát adhatta. (Orosz István írja, mikor szűz dohányt kérnek tőle a hívek, s ő megpakolja hátizsákját, az úton „segítővel” találkozik, aki levezeti a járt útról mondván, hogy ott fináncok várják. Megérkezés előtt a kálváriához érve döbben rá, hogy segítője isteni személy volt; elájul. Isten alkalmát adja, hogy elszégyellje magát.) A katolikusoknál ez természetesen nem azt jelentette, hogy a szentgyónást elmulasztották volna. Hibás volna föltételezni, hogy a gyónás a régi időkben „egyszerűbb” lett volna; az első századokban a gyónás közgyónás volt: a bűnös ekkor nyilvánosan kellett minden bűnét megvallja, s a penitenciát is nyilvánosan kellett végeznie! Az Esztergomi misekönyv még az 1340-es években is számontartja a nyilvános bűnösök húsvéti bevonulásának szertartását nagycsütörtökön (ld. Nagycsütörtök). Föltételezhető, hogy a Napnak való „gyónáskor” a Nap egyrészt mint az „Igazság napja” (Sol Iustitiae, Mal.3,20), másrészt mint az Oltáriszentségben valóságosan jelenlévő Jézus jelenik meg a gyónónak, hiszen a Nap formájával, fényével is Krisztust jelenítette meg. Márpedig Jézust magunkhoz venni csak tiszta lélekkel lehet – ennek elengedhetetlen eszköze pedig a szentgyónás.

Mikor az ember tavasszal-nyáron sokat munkálkodik, szaporítja saját bűneit; össze, mikor a Nap is halálra adja magát, úgy bocsánatot nyerhetnek bűneink – a mérlegre állás időszaka érezteti erejét minden esztendőn.

A legenda elbeszélésében szent Anna kedden szülte Máriát és „Ő vala ez világnak megvilágosajtója és asszonya és tengernek csillaga.”

A néphagyomány szerint már Mária születésénél megjelent Gábrriel arkangyal:

*„Az arany bölcsőben tiszta hófehérben
Alszik Szűz Mária mennyei nagy fényben,
Szemeit lehunyja, kezeit kinyújtja,
Gábrriel angyallal beszélget álmában.”*

Ezt az éneket és változatait búcsújáró helyeinken Kisasszony éjszakáján énekelték. Népünk hitében: „Mária hajnali szép csillag”; belőle támad Krisztus, a mi Istenünk. Telek József arra int, hogy „legalább estéli és hajnali órákban, mikor a legfényesebb csillagot látjátok, elmélkedjétek Isten Szent Anyjának méltóságáról.” Egy középkori legenda szerint Kisasszony hajnalán angyalok zengenek a mennyben.

A Hajnalcsillag mutatja a felkelő Nap helyét; a Nap és az Esthajnalcsillag együtt járnak, jelennek meg. Népünk hitében minden derűs reggelen a Vénusz csillag alatt Mária méhe kapujában kel fel, jelenik meg az Áldott, amely a bennünk élő jézusit teszi cselekvővé. A

katolikus családok (néhol a protestánsok is) minden reggel imádsággal köszöntötték a Napot, amelyet áldottnak neveztek; az egyik imádság eképpen hangzott:

*„Mikor reggel fölkelek,
Napkeletre tekintek.
Ott látok egy aranyágot,
aranyágon zöldességet,
ott jön Krisztus!”*

„Ahol Jézus, ott van Mária” – tartja a katolikus hagyomány, „Per Mariam ad Jesum” (Márián át Jézushoz): Jézus nincsen Mária nélkül, és Mária sincsen Jézus nélkül. Még ha nem ábrázolják őket együtt, akkor is ketten vannak (a természetben: a Vénusz, mely mutatja a Nap leszentültének és felkeltének helyét, s a Nap kettőse: ők sem egymástól függetlenül, hanem egymással szorosan összefüggő módon „mutatnak utat” az ember számára).

Tápén Kisasszonyra virradóan „napköltét várnak”, s az Úrangyalát imádkozzák. Azt tartják, „akinek érdeme van rá” az a fölkelő napban meglátja Máriát, a Napbaöltözöttet; Mária néha rózsza, vagy bölcső képében jelenik meg. Fölmenőink hite szerint a Jézust elhozó Nap ilyenkor „bejelenti halálát”. De a böjttel, virrasztással, imádsággal Kisasszony-napra készülő ember a „halálát bejelentő Napból” kapja a teremtői vigasztalást, hiszen az a születő Máriát, annak bölcsőjét mutatja meg neki, annak az Isten által kiválasztott szűznek a bölcsőjét, aki karácsony titokzatos éjszakáján újraszüli Őt, az ilyenkor halálát bejelentőt.

A Szeged környékiek a Marost „radnai víznek” nevezik. A XIX-XX. század fordulóján az idősebb asszonyok pünkösdkor és Kisasszony napjának hajnalán megfürödtek a Maros tiszai torkolatánál a „radnai vízben.” A somlóvidékiek szerint aki ilyenkor átvirrasztja az éjszakát az meglátja a napban Máriát. A Városmiskeiek a Sághegyen várták a Máriát hozó Napot. Szentsimon, Hagony, Gyöngyöspata, Nagykáta, Városcsoma népe hegytetőre, illetve a szabadba ment, hogy meglássa a fölkelő napban a bölcsőben fekvő Máriát. A Nap játszadozva, táncolva kel föl, örül Máriának – tartják a mezőkövesdiek. Boldogasszonyban, Andocson, Vodicán, Pócson, Csatkán hajnali három órakor körmenet vonul végig a falun; amikor földereng letérdelnek és elimádkozzák az Úrangyalát. Máriát „Isten áldott szántóföldjének” tartják, melyből üdvösségünk virága és gyümölcse sarjad – a régiségben a vetésnél a régiségben a parasztgazda a felszántott földre (amely számára Mária, az Istenszüdő asszony volt), Földanya kinyitott méhére nem lépett csizmával hanem azt levéve, mezítláb lépett a földre. A karácsonyi terítőből, a születés terítőjéből vetettek, ezt Mária méhének nevezték.

Kisasszony napja ősi, a kereszténység előtti időből való őszkezdő nap, asszonyi dolog, főleg fonástiltó. Még a fecskék sem indulnak útra e napon, olyan nagy ünnep (a fecskék Gyümölcsoltó Boldogasszonykor (március 25.) jönnek; de ez a nap hozza nekik az üzenetet Istentől, hogy készülniük kell a hosszú útra – Kisasszony napja után útra kelnek, általában ennek a napnak nyolcadától már gyülekeznek). Kisasszony a dióverés napja – a dió a halált és szüzességet idézte meg a régiségben; eleink hitében a dió két felében egy-egy angyal lakik (de a dió nevével is Istenre utal: Deus /latin/, Dio /olasz/.)

Vetőnap ősziakra. A templomban régen fűzfát, szénát és kukoricaszárat szenteltek – orvosságul a tehénbetegségek ellen. Balatonvidéken és Göcsejben a vetőmagot Kisasszonyra virradó éjszakán, illetve kora hajnalban kitették a harmatra, hogy az Úristen szentelése érje. Zagyvarékáson azt tartották, hogy a búzát „kétasszonynap” között is ki kell szellőztetni, hogy ne legyen dohos, ne essék bele a zsiszik.

Kisasszony-nap Isten-adta erejére utal, hogy máriaradnai búcsúján Közép-Európa egymás ellen ugrasztott népei: a horvátok, németek, szlovákok (tótok), (bánáti) bolgárok,

csehek, a görög-katolikus románok (a román államból az ortodox keresztények is látogatják e szent helyet, és az erdélyi cigányok egy része is zászló és kereszt alatt vonul ide!) – együtt ünnepelnek a magyarokkal. De a sokszor egymás ellen feszülő különböző keresztény felekezetek is: az ortodoxok, a reformátusok, az evangélikusok együtt imádkoznak a katolikusokkal.

A régi Szeged népe még a XX. század elején is hét napig gyalog zarándokolt Máriaradnára. A házasulandó legények, a már vőlegény, a leányok és már menyasszony: vőlegény-, illetve menyasszonyruhában keresték föl a szent helyet. Majdani esküvőjüket Szűzanya alapozta. Hajdan az asszony más férfit urán kívül nem látott, a menyasszonyhaját, amely egy-, vagy két ágba befonva, aláeresztve a szűzséget idézte, az első összefekvés után a tisztaszobában kibontották és újrafonták, s e szűzi fonatból az új menyecske feje tetejére fészket (kontyot) formáltak. Erre került a főkötő, s e fészek fejezte ki az asszony vágyakozását a fészeknyi gyermekáldás után – mintegy gondolatai fölémelve hordozta ezen kívánságát, ez volt „koronája”, ez volt feje fölött, ez volt élete legmagasztosabb, „legmagasabb” pontja.

Ha urát korán elvesztette (akár háborúban, vagy betegség okán), asszonyaink java a legtöbb esetben nem házasodott újra, nem „láttak” más férfiút, mint hites urukat. Kisasszonykor a Szűz havában vagyunk; amint a lélek tisztasága szükséges ahhoz, hogy Jézust magunkhoz vegyük és bennünk lakják, úgy e szűzi lelkiület kell irányítsa életünk minden területét, hogy Jézus bennünk méltó szállást találjon és bennünk munkálkodjék.